

IDEOVÉ ANALÓGIE V LIBERALIZME KARLA HAVLÍČKA BOROVSKEHO A JÁNA PALÁRIKA

MARCEL MARTINKOVIČ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

MARTINKOVIČ, M.: Conceptual Parallels in the Liberalism of Karel Havlíček Borovský and Ján Palárik
FILOZOFIA 64, 2009, No 10, p. 971

After the revolutionary year 1848 both Slovak and Czech political representations faced the same challenge in their searching for a new constitutional order, although their respective state-forming activity differed. In this context the overlapping conceptions of Ján Palárik and Karel Havlíček Borovský are worthy consideration. They both underline the strategy of gradualism in the nation-forming process as well as cultural distinctiveness combined with civic ethos. Further, they both combined the romanticism grounded in national feeling with the Enlightenment ideas and the importance of practical reason. Their liberalism underlining the national and civic equality and the bottom up political activity thus can be seen as a new incentive in creating the constitutional grounds of both Slovak and Czech nations.

Keywords: Liberalism – K. Havlíček Borovský – Ján Palárik – National equality – Federalism – Citizenship

V porevolučnom období 1848 sa dostáva do centra záujmu národovtorných elít v habsburskej monarchii význam myšlienok konštitucionalizmu, a to najmä v súvislosti s riešením problému národnej nerovnoprávnosti, ako aj s polemikou o vhodnom ústavnoprávnom usporiadaní štátu. V rámci českého a slovenského národovtorného myslenia vynikajú medzi sústavnými propagátormi relevantnosti deľby moci v súvislosti s lepšími možnosťami formovania kultúrnej identity jednotlivých národov dve osobnosti: Karel Havlíček Borovský a Ján Palárik. Vertikálna a horizontálna decentralizácia moci mala podľa ich predstáv zabezpečiť pri zachovaní integrity územia vtedajšej monarchie a pri rešpektovaní ústavou priznaných občianskych práv maximálny prirodzený kultúrny vývoj jednotlivých národných spoločenstiev a ich kolektívnych identít.

Ján Palárik pri plnení úlohy zahrnúť ľud do národného a občianskeho spoločenstva vychádzal z obdobných racionálnych predpokladov týkajúcich sa politickej aktivity a jej cieľov ako Ľudovít Štúr vo svojom predrevolučnom *graduálnom* projekte národovtorného procesu Slovákov. Táto politická stratégia bola v Palárikovej interpretácii založená na kontinuálnom rozvoji kultúrnej individuálnosti. Dokázala tak osobito prepojiť romantické myslenie, založené na cite, emócií, obeti pre národ, či vlasť, s osvietenskými ideami, zdôrazňujúcimi praktický význam rozumu pri realizovaní deklarovaného cieľa, t. j. inštitucionalizácie národnej existencie. Je zaujímavé, že s obdobným scenárom formovania kultúrnej identity zdola, ktorý by mal svoje politické konzekvencie aj vo vytvorení nezanedbateľnej politickej reprezentácie, sa v kontexte dotvárania národno-občianskej stratégie môžeme v rámci slovanského kultúrneho rámca monarchie stretnúť už v prácach Kar-

la Havlíčka Borovského. Aj jeho cieľom sa stalo hľadanie alternatívy romantickej stratégie formovania a inštitucionalizácie národného života Čechov v rakúskej časti monarchie. V myslení a politickej publicistike Jána Palárika, ktorá časovo nadväzuje na verejné angažovanie Karla Havlíčka Borovského, sa tak nachádza množstvo ideových analógií, ktoré niekedy prekvapujú svojou formulačnou zhodou. Ján Palárik sa netajil vo svojej publicistike sympatiami k politickým postojom svojho českého kolegu a možno aj z tohto dôvodu sa stal podľa jeho vzoru priekopníkom a systematickým propagátorom novej politickej stratégie v slovenskom národovtvorcom myslení.

Palárikovo úsilie o aktivizáciu a organizáciu politických a intelektuálnych elít, ktoré okrem snahy formovať slovenské národné povedomie inklinovali vo všeobecnosti k zdôrazňovaniu prepojenosti liberálnych myšlienok občianskej a národnej rovnoprávnosti, vychádzalo z praktického dosahu myšlienok konštitucionalizmu pri modernizácii spoločenských pomerov. Formálne aj časovo obmedzené zahrnutie myšlienok vychádzajúcich z konštitucionalizmu do ústavného poriadku monarchie vytváralo predpoklad garantovania takých občianskych a politických práv, ktoré zakladali priestor pre aktivizáciu ľudu, osvojovanie si občianskych zručností, ako aj voľbu národovtvorcom elít usilujúcich sa dosiahnuť rešpektovanie kultúrnych práv jednotlivých formujúcich sa národov.¹

Dôležitosť osvety pri tvorbe občianskeho povedomia. Printové médiá sa tak v tejto fáze formovania národnej identity na úrovni masy stali kľúčom k úspešnému zavŕšeniu nielen kultúrnej unifikácie (v akejkoľvek podobe), ale aj ku kreovaniu akcieschopnej politickej sily, ktorá mala mať podobu straníckej štruktúry, realizujúcej verejne artikulovaný politický program.² Obdobné úsilie – informovať a vzdelávať, resp. modifikovať a prehĺbovať české národné povedomie pomocou publicistickej činnosti – môžeme nájsť aj v celej šírke príspevkov Karla Havlíčka (od *Pražských novin* cez *Národné noviny* až po *Slovan*). Havlíček vidí primárny dôvod vtedajšieho de facto nerovnoprávného národnostného postavenia slovanských a neslovanských národov okrem iného aj v úrovni a v spôsobe vzdelávania jednotlivých národov. Z tohto dôvodu zdôrazňuje (obdobne ako L. Štúr,

¹ Ako sám pripomína: „Konštitúcia dopúšťa slobodu slova, slobodu rozširovania svojho presvedčenia, slobodu petície, slobodu spolkovitosti, a ak to všetko my Slováci na ceste zákonitosti múdro použijeme, iste nezahynieme.“ (Čo máme očakávať od konštitúcie uhorskej pre našu národnosť a čo nám teraz predovšetkým treba? in: [10], 30)). „K tomuto cieľu je nám predovšetkým a nevyhnutne potrebný neodvislý politický časopis slovenský, v ktorom by sme v tejto rozhodnej dobe záujmy našich slovenských krajov v súzvu so záujmami celej krajiny uhorskej zastávať, práva národnosti našej brániť, verejnú mienku tvoriť a vyslovovať a národ náš pri nastávajúcom zriadení obecných a stoličných municipalít, volení úradníkov a vyslancov na snem krajinský atď. poučovať a viesť mohli.“ (Čo máme očakávať od konštitúcie uhorskej pre našu národnosť a čo nám teraz predovšetkým treba? in: [10], 32)).

² Stein Rokkan v kontexte výskumu historického vývoja štátu smerom k demokratickému zriadeniu poznamenáva, že ak v rámci neho príde k súbehu fázy formovania národa a súčasne tvorby masovej politiky, tak môžeme pozorovať nárast politického napätia ako v prípade Rakúsko-Uhorskej monarchie v druhej polovici 19. storočia. Zložitost' vnútropolitického vývoja monarchie v tomto prípade potvrdzuje, že ak sa jednotlivé kultúrne definované spoločenstvá a ich reprezentanti v rámci jedného politického celku snažia na základe myšlienky politickej rovnoprávnosti realizovať cez mobilizačnú a socializačnú funkciu periodík svoje zábery a politická rovnoprávnosť je len deklarovaná, tak cesta k liberalizácii politických pomerov je veľmi obtiažna.

J. Palárik alebo J. N. Bobula, Ján Mallý a ďalší) v rámci vertikálnej kultúrnej integrácie národa edukatívno-politický význam dennej tlače, ktorý supluje u jednotlivých slovanských etník jazykovo cudzí vzdelávací systém štátu.³ Dôležitosť tlače tak reflektuje v kontexte hľadania efektívneho nástroja na šírenie občianskych a národných postojov. Takáto forma socializácie mala prispieť nielen k vytvoreniu národného povedomia (vertikálna úroveň integrácie), ale aj k úspešnému zaangažovaniu širších ľudových vrstiev obyvateľstva do formovania politických štruktúr (horizontálna, resp. občianska rovina integrácie ľudu). Už v *Národných novinách* môžeme nájsť nasledovne formulované myšlienky: „*Majúce tedy dobré povědomí, že nynější poníženost našich slovanských národů za hlavní příčinu má nevdělanost a občanskou nevědomost velké části našich krajanů, kteří nevědomky našim nepřátelům sami proti sobě pomáhali a pomáhají, neboť by tito jinak žádným způsobem nebyli měly tolik síly k našemu utlačení: chopila se strana naše všelikých možných prostředků ke vzdělání našeho lidu a mezi těmito prostředky jest nejhlavnější tisk a zvláště za našich časů noviny...V konstitučních státech musí každá politická strana především o to pečovat, aby počet svých oudů stejněsmýšlejících vždy rozmnožovala a konečně většinu jak v živote vůbec tak i na sněmích sobě získala. K tomu zvláště působiti musí noviny, aby politické smýšlení své strany vysvětlovaly a rozšiřovaly, proti nepřiznivcům bránily, zásady protivných a nepřátelských stran vyvracovaly a pro svou stranu vždy více myslí získaly*“ ([3], 222).⁴ Vyššie formulovaný dôraz kladený Havlíčkom na osvetovú činnosť dennej tlače je transparentný v celej šírke jeho publicistických príspevkov.

Obdobne aj v myslení Jána Palárika v kontexte akcentovania významu konštitucionalizmu pri riešení problematiky rovnoprávnosti národov nachádzame ideový dôraz (vychádzajúci z filozofického náhľadu osvietenstva, explicitne z odvolávok na práce Charlesa de Montesquieua)⁵ kladený na význam vzdelania a politickej osvety, ktorá je prostriedkom rozvoja občianskych schopností. V článku *Práva ľudu a zákony roku 1848* okrem

³ Bližšie k špecifickým prostriedkom vertikálnej a horizontálnej integrácie spoločenstva, ktorého elita musela naraz riešiť ako problém akulturácie ľudu, tak aj jeho politicky nerovnoprávne postavenie, pozri napr. kapitolu Krzysztofa Pomiana *Cesty národů: Střed a Východ*. In: ([12], 161 – 165).

⁴ V citovanom príspevku *Národní noviny* Havlíček tiež jasne proklamuje uvedenie si príčin a väzieb medzi stavom vývoja národného vedomia a jeho úrovňou vzdelania: „*Národ všeobecně vzdělaný nedá si křivdu činiti od jednotlivců, nedá se utlačovati: neboť kde se najde ve světě ta moc, která by utlačovati mohla celý národ proti jeho vůli? Utlačuje-li se národ, děje se to vždy jeho vlastní vinou, poněvadž jedna jeho část, nevdělaná, neznající svůj vlastní prospěch a cesty k němu vedoucí, vždy se dá nerozumně se svou vlastní škodou zneužívat k potlačení celého národu... Proto jest dle mého mínění jenom všeobecné vzdělání národu jediný pravý a hlavní prostředek, kterýmžto se jistě dojde ke svobodě trvanlivé a k právu: všechny ostatní nevedou platně k cíli*“ ([3], 221).

⁵ Myšlienkovú nadväznosť Jána Palárika na Montesquieuovo dielo dokazujú aj explicitné odkazy na jeho práce. Bližšie pozri napr. *Práva ľudu a zákony r. 1848*; in: ([10], 64 – 65). Montesquieu pritom na viacerých miestach svojho najznámejšieho diela *O duchu zákonov* pripomína, že zákony sa líšia v závislosti od druhov vlád, pričom v republikánskom zriadení, kde sa ľud podieľa na výkone politickej moci, je dôležité, do akej miery si nominálni nositelia moci osvoja občiansku či politickú cnosť. „*Tuto cnost možno definovat jako lásku k zákonům a k vlasti. Z této lásky, která dává stále přednost zájmu obecnému před zájmem vlastním, vyplývají všechny ostatní cnosti, které nejsou nic jiného než toto odrůkání*.“ Bližšie k Montesquieuovým zásadám výchovy v demokratických režimoch pozri ([9], 67 – 68).

iného píše. „Ale teraz, keď už aj ľud mocou zákonov r. 1848 stal sa niečím viac, než ‚miseria contribuens plebs‘, keď už aj ľud dostal prístup do stoličných dvorán a do zákonodárnych snemovní krajinských, do ktorých svojich zastupiteľov posielat' a prostredníctvom nich slobodne môže hovoriť, hlasovať a uzavierať o záležitostiach svojho osudu, o záležitostiach seba samého, obce, národa a celej krajiny sa týkajúcich, teraz, hovorím, národná osveta, dospelosť a politická vzdelanosť stala sa ľudu nášmu potrebnosťou nevyhnutnou, právom životným, neupierateľným. Bo kto má právo k cieľu, ten musí mať právo i k prostriedkom. Už ale bez dostatočnej osvety, vzdelanosti a dospelosti politickej, ľud politickú slobodu, udelenú mu zákonmi r. 1848, ani užívať, ani si ju vážiť, ani ďalej vyvíjať, zdokonaľovať, ani brániť nemôže“ ([10], 64).

Vzhľadom na skutočnosť, že u oboch mysliteľov je viditeľná vysoká miera programovej stability, môžeme na základe uvedených pasáží povedať, že Havlíček aj Palárik sa zhodujú v názore na nevyhnutné zvyšovanie úrovne vzdelania jednotlivcov, ktoré so sebou súbežne prináša osvojenie si lepšieho prehľadu v spoločenskom dianí, schopnosti politickej participácie, ako aj príležitosť upevnenia národného a následne občianskeho povedomia. Úspešné završenie procesu inštitucionalizácie národného života tak odvodzovali od dosiahnutia vyššej úrovne politickej socializácie ľudu. Tým sa mala zvýšiť pravdepodobnosť, že sa pozitívna, formálna sloboda stane reálnou, žitou slobodou. Nové konštitučné zriadenie tak vnímali ako zákonný predpoklad opravdivého uskutočňovania občianskych práv a slobôd, ktoré je však nemysliteľné bez zmeny stavovských štruktúr, ako aj povedomia ľudu.⁶

Šírenie vzdelania a s ním aj povedomia lepších možností spoločenskej participácie na veciach verejných viditeľne u oboch predstaviteľov formujúceho sa liberálneho myslenia v národotvornom procese nesie aj ďalšiu, z hľadiska formovania národa nezanedbateľnú občiansku zložku verejnej aktivity, ktorá formuje aj voluntárny element charakteru jednotlivca. Z tohto dôvodu obidvaja myslitelia považujú aj zákonom určený občiansky rámec za sféru, ktorá je primárne určená na realizáciu ľudských potencialít. Palárik o tejto skutočnosti píše: „Mravným dôvodom musia silu dodať aj legálne fyzické, t. j. odhodlanou vôľou, slovom i skutkami pracovať musíme, aby sme si právo národnosti na ceste zákonitostí v živote platným učinili. Ináč by ono bolo pre nás iba negatívne, t. j. že nám ho in theoria nikto neupiera; pozitívne, skutočné, platné len vtedy bude, keď ho in praxi, t. j. do života si ho uvedieme.“⁷

Súčasne aj význam pripisovaný Havlíčkom vzdelávaniu obsahuje podobný prvok rozvíjajúci ľudskú aktivitu, ktorá si je vedomá svojho cieľa, ako aj prostriedkov na jeho dosiahnutie. „Svobodomyšlní lidé jsou veliká patrná většina v zemi, co jim tedy schází, aby uskutečnili svá přání? Nic než uvědomění svých sil, vzdělanost, svornost, zdravý smy-

⁶ Ján Palárik, odvolávajúc sa na Ch. Montesquieua, to vyjadril nasledovne: „V štátoch aristokratických, monarchistických, absolutistických a despotických môže byť ľud sprostý, neosvietený a nevedeláný, lebo tam sa od neho požaduje len prísna poslušnosť a ochotné plnenie vyšších rozkazov, na čo sa iste lepšie hostí duchovná slepota a nevedomosť, než osveta a vzdelanosť, – ba práve tá by tam bola pre štát škodlivá a nebezpečná. ‚Prísna poslušnosť,‘ hovorí Montesquieu, ‚predpokladá nevedomosť a slepotu zo strany toho, ktorý poslúcha.‘“ (Práva ľudu a zákony r. 1848; in: [10], 64).

⁷ Otázka národnosti a nasledovne i literatúry pri novom politickom preporodení Uhorska; in: ([10], 41).

sl, opatrnost a dobré použitie okolností. Nač tedy marné nařikání a zoufání? Svoboda se nedá vykřičet, vyplakat a vylamentovat, jen z ruky pilné naděje kvitne. Za rok, za dvě léta nemůže se předělati, co pokazili věkové. Kdyby nyní každý občan již tak vzdělán byl, aby rozuměl všemu, čeho nám jest zapotřebí, byla by to jen pravá hračka, uspořádat zemské řízení, tak jak toho svobodným národům zapotřebí jest. Musíme tedy tento lid poučovati a tak se vždy přibližovati k žádoucímu cíli. Třeba to nebylo za rok, za dvě léta, proto ještě nebude rozumný člověk zoufat, aniž hodí práci svou o zem a nechá všeho díla“ ([8], 211).⁸

Obidvoch mysliteľov tak zreteľne spája myšlienka, že sloboda a využiteľnosť legálnych prostriedkov na prehlbovanie národného povedomia je priamo závislá okrem iného aj od úrovne individuálnej vzdelanosti. Tento návrat k prvotne osvietenskému rozmeru ľudskej existencie, ktorej základným atribútom je racionalita človeka, bol však už v tejto etape vývoja národovotvorného myslenia slovanských národov v monarchii doplnený aj o romantické idey, ktoré môžeme nájsť formulované v kontexte nevyhnutnosti verejnej aktivity pri rozvoji či inštitucionalizácii národnej existencie a jej osobitosti.⁹ V perspektíve Havlíčka a Palárika sa tak stretávame s takým konceptom osvety, v ktorom vzdelanie predstavuje nielen prostriedok k uvedomeniu si vlastných práv a slobôd, ale súčasne aj nástroj utvárania už spomínanej charakterovej, resp. vôľovej zložky ľudskej existencie v jej kultúrnej a občianskej podobe.

Kontinuita vývoja národnej existencie a jej význam pre občiansky liberalizmus.

U oboch mysliteľov taktiež nachádzame jasne artikulované sympatie k postupnej národovotvornej stratégii, ktorá vytvára predpoklady formovania a rozvoja občianskej pamäti ako nevyhnutného nástroja dotvárania liberálnodemokratického poriadku. Postupný rozmach občianskej angažovanosti bol podľa nich spôsob, ako zmyslupne rozvíjať aj proces kultúrnej individuálnosti pri zachovaní kolektívnej, národnej jednoty.¹⁰ Ich odpor proti dosiahnutiu cieľa revolučnou cestou je preto pochopiteľný. Havlíček pri komparácii stratégií

⁸ T. G. Masaryk k Havlíčkovmu viacvrstvovému obsahu pojmu vzdelanosti poznamenáva, že sa v ňom okrem zložky vedomostnej nachádza aj voluntaristická časť, schopná v procese akulturácie vygenerovať vnútornú silu národa, ktorá vývin usmerňuje: „... k jeho vzdelanosti a mohovitosti, pričinnivosti, mravnosti a zachovalosti – tedy ve vzdelanosti a mravnosti, neboť na tyto dvě základní vlastnosti dají se svěsti všechny ostatní. Obyčejně Havlíček užívá slova: vzdelanost ve smyslu ideálu humanitního, už Kolářem stanoveného, vzdelanost je harmonickým vzděláním rozumu i charakteru a proto je mu vzdělávání hlavním a stálým požadavkem buditelským“ ([8], 211 – 212).

⁹ Kontext vzniku nacionalizmu ako efektívnej politickej ideológie, ktorá ponúkala jednoduché riešenie spoločenských problémov tej doby a lineárne dokázala prepojiť na jednej strane napríklad myšlienky herderovského „kultu špecifčnosti a rôznorodosti společenství“ a na strane druhej myšlienky darvinizmu, prehľadne analyzuje Ernest Gellner v stati *Kořeny proti rozumu*; in: ([6], 85 – 90).

¹⁰ Význam takéhoto prístupu vyjadril aj Miguel de Unamuno: „Žiadať od niekoho, aby bol iný aby sa stal iným, je to isté, ako od neho žiadať, aby prestal byť samým sebou... Od nijakého človeka ani národa – ktorý je tiež v istom zmysle človekom – nemožno žiadať takú zmenu, ktorá by prerušila jednotu a kontinuitu jeho osobnosti. Možno sa v mnohých ohľadoch zmeniť, ba takmer úplne, ale vždy len v rámci našej kontinuity“ ([13], 12). Palárik s Havlíčkom by pravdepodobne ešte zdôraznili význam schopností umožňujúcich realizáciu akýchkoľvek zmien v živote či myslení spoločenstva.

vzťahujúcich sa na riešenie národnej rovnoprávnosti pripája k reflektovaniu revolúcie ako prostriedku spoločenskej emancipácie nasledovný postreh. „*Revoluce, vzbouření, mohou sice též zprostiti národ od utlačovatelů – avšak jen načas, neboť není-li celý národ vzdělaný, brzy se zase vyskytnou chytráci, kteří na jiné cestě starou despotii a útisk národu na šíji uvaliti dovedou*“ ([2], 231).

J. Palárik

Národotvorný koncept Jána Palárika sa obdobne vyslovuje za lineárnu stratégiu opierajúcu sa o koncept uhorského ústavného konštitucionalizmu. V jeho rozvoji vidí najlepší spôsob, ako zabezpečiť kultúrne nároky jednotlivých národov, pričom sa jasne pri riešení štátoprávneho sporu medzi tzv. „centralistami“ a „federalistami“ vyjadruje v prospech decentralizačnej, federalistickej koncepcie. V článku *Na dorozumenie* to formuloval nasledovne: „*Vodcovia národa slovenského [čelní predstavitelia martinského krídla – M. M.] ďalej vidia od nosa! Oni v centralizácii rakúskej vidia spásu slovenského národa. Oni už roku 1850 za centralizáciu rakúsku*

proti federalistom, menovite proti Havlíčkovi vo ‚Viedenskom denníku‘ a v brožúrach bojovali, oni centralistický systém vlády aspoň nepriamo bojuvaním za ‚patent‘ podporovali, oni aj teraz ‚okolie slovenské‘ od centralistickej nemeckej vlády úfajú!! – Ja aspoň ani zo slovenského, ani z vyššieho slovanského stanoviska nemôžem sa s takými zásadami spriatelieť. Moje presvedčenie – opakujem to ešte raz – je: oživovať, brániť a všetkými možnými, ústavou dovoľenými prostriedkami do života uvádzať práva národnosti našej slovenskej, ale pri tom pevne držať s uhorskou stranou oproti centralistickej nemeckej so zadržaním si práva, ostatné, čo nám ešte chýba, neskôr solidárne so všetkými uhorskými i rakúskymi Slovanmi vymáhať.“¹¹ Ján Palárik tak obdobne ako Havlíček Borovský vidí možnosti odstránenia nerovnoprávnosti jednotlivých národov v monarchii najmä v ich vlastnom kultúrnom a politickom pozdvihnutí.¹²

¹¹ *Na dorozumenie*; in: ([10], 82). V článku *Nová škola* v tomto *austroskeptickom* duchu pripomína, že nemožno očakávať „*spásu od nespoľahlivých priaznivcov a pomocníkov vo Viedni, ale od sily národa samého podľa toho ‚pomáhaj si sám aj boh ti pomôže‘*“ ([10], 114). Viac pozri in: ([10], 109 – 118).

¹² „*Jedine upovedomelosť, zaujatosť a odhodlanosť, vôbec mravná sila národa samého, jeho železná vytrvalosť a solidarita s ostatnými nemaďarskými národnosťami, a vôbec hľadanie priateľov*

Karel Havlíček Borovský na stránkach *Slovana* vyjadruje podobnú zásadu, ktorá zdvíhuje moment uvedomenia si významu vlastnej aktivity pri uplatňovaní práva a pri realizácii vlastných politických cieľov. Napríklad v článku *Naše zemská ústava* píše: „*Roku 1848 jako duha na obloze ozářila nás na okamžení rovnoprávnost, a sotva sme se bažiti počali pohledem na lepší budoucnost, již se jako mlha rozplynula před naším zrakem. Avšak nepřiváděj nás tato krutost osudu v nečinné pochybování, zoufání a opouštění sebe samých. Osudy Evropy nebudou nyní již bez rozhodnutí, nastane již čas, kdežto nebude osud národu již děle záviseti od lásky a protekce několika ministrů, nýbrž pouze od přičinění národu samého. Leží-li v nás ještě nějaká životní síla a budeme-li jí náležitě užívat, – nezahyneme v proudu národů*“ ([2], 258 – 259).¹³

Ako sme naznačili vyššie, myšlienka federatívneho usporiadania ríše je ďalším programovým prienikom, ktorý spája oboch autorov. Vo forme federatívneho usporiadania vidia možnosť najlepšieho riešenia problému nerovnoprávnosti všetkých národných spoločenstiev v ríši. Karel Havlíček práve federatívnym usporiadaním ríše s príslušnou autonómiou krajinských celkov zdôvodňoval vznik silnejšej monarchie. V takejto forme decentralizácie videl predpoklad odstránenia rizík národnej hegemonie, ako aj možnosti vytvorenia pozitívnejšieho vzťahu k štátu zo strany jednotlivých národných spoločenstiev. Obidvaja autori predpokladali, že v takomto režime, kde by sa na princípe subsidiarity mohli slobodne vyvíjať jednotlivé kultúrne spoločenstvá, by sa zároveň zmenil aj ich rezervovaný vzťah k vlasti. Vtedajšia nespravodlivosť, viditeľná v nerovnoprávnom prístupe jednotlivých národných spoločenstiev k zákonne garantovaným slobodám, z ktorej pramenilo nebezpečenstvo politickej destabilizácie krajiny, tak nebola uspokojivá pre nikoho. Havlíček píše, že viedla k stavu, v ktorom si nemôžeme „*v Rakousích nikdy trvanlivou a pokojnou svobodu a dobrou vládu prislibovati, pokud bude jedna země před jinými, jeden národ nad jinými nějakých předností užívat... Proto musíme každého považovati za nepřitele slobody, který jen pro svůj národ neb pro svou zem přednosti žádá*“ ([2], 251 – 252).

Havlíčkov a Palárikov federalizmus tak zdôrazňoval myšlienku rovnoprávnosti kultúrne definovaných národov a vychádzal z rovnakej reflexie zásad liberálnej politiky. Heslo spravodlivosti, resp. národnej rovnoprávnosti, koncentrovanej do hesla „*Co nechceš sám trpěti, nečiň jinému*“ ([2], 166),¹⁴ implantovali do politických náhľadov riešia-

a verných spojencov tu doma je potřebné... Tu doma na základe našej ústavy krajinskej je najprirodzenejšia a najreálnejšia pôda, ktorú z piade na piad' zaujímat, na zaujatej v medziach zákona pohybovať sa a dejstvovat' s prospěchom můžeme, inej pôdy účinkovania za naše národné práva pre nás niet, tu teda musíme síly svoje napínať a sústřeďovat', tu priatel'ov a priaznivcov hládat', tu je boj síce těžký, ale nádej vítězstva istá, všade inde záhadná, klamná a neistá... Rovnoprávnost' a slobodu národnú len vtedy budeme mať, keď si ju celý národ bude žádat', teda keď si ju tu doma napred dobyjeme.“ (Nová škola; in: ([10], 114 – 115)).

¹³ V inom článku *Naše nynější postavení* v obdobnom duchu Karel Havlíček píše: „*Osoby se mění, osoby pomíjí, osoby klesají, ale pravda trvá věčně... Jsme rozptýlení a jenom společně a stejné srdečné tušení váže nás do hromady. Jest tedy naše povinnost, aby každý sám ve svém oboru a podle sil svých všemožně působil tak k prospěchu národu, jak to dle svého svědomí za dobré uznává*“ ([2], 291).

¹⁴ Jan Palárik explicitne rozvíja túto tézu v článkoch *Národní sebestvo – skaza národa* a *Národní nenávisť*; in: ([10], 158 – 165). V nich sa okrem iného môžeme dočítať: „*Časy naše netrpia žiadneho*

cich národnú problematiku vtedajšej monarchie. Charakteristiku liberálne mysliaceho politika podáva Havlíček v už spomínanom článku pod názvom *Článek, o kterém bych si přál, aby jej každý přečetl a rozvážil*. Liberálnodemokratický, to znamená primárne občiansky, evolučný spôsob presadzovania požiadaviek vníma ako politicky umiernený ráz politiky, ktorý sa radikalizuje iba v „rozumnom“ prípade, keď má reálnu nádej na uskutočnenie.¹⁵ V obdobnej súvislosti vyslovil v príspevku *Slovanská politika* tiež nasledovnú myšlienku o náplni politickej angažovanosti vo veciach verejných. „*Tato ústava [ústava zo 4. marca 1849 – M. M.] jest ve svých hlavních zásadách přece jen demokratická, protože neuznává žádné dědičné přednosti, a ačkoli v ní jest mnoho chybného, dá se to přece všechno cestou zákonodární při stálém pokroku všech národů v pokoji přeměnití a opravití*“ ([2], 315).

Graduálnu politickú stratégiu pri riešení národnej rovnoprávnosti propagoval aj Ján Palárik. Aj on pri vzniku Novej školy vychádzal z konceptu občianskeho liberalizmu. Ten v jeho poňatí zdôrazňuje, že vo formujúcom sa národnom spoločenstve má disponibilnosť občianskych práv účinok hlavne vtedy, keď ľud pochopí nielen význam politickej vzdelanosti, ale má aj praktické možnosti uskutočňovania týchto práv. Z tohto dôvodu podobne vníma aj dôležitosť prostriedkov, akými sú najmä jazykové a politické práva, ktoré sú podstatné pri formovaní národnej identity ľudu a bez ktorých nie je možná trvalejšia zmena myslenia vedúca k inštitucionálnej slobode. U Palárika tak pozorujeme obdobnú formu občiansky aktivizujúceho hľadiska pri presadzovaní národných práv, akú nachádzame v publicistike Karla Havlíčka.¹⁶

bujnenia národného sebeckta, alebo prehlcovania slabších národností, v ktorom by chcel a mohol jeden vyvolený národ byť tyranom iných národov; skôr čas mohutne privoláva nám: aby národ s národom sa vyrovnal. Žiada toho čas tým dotklivejšie, preto že teraz prebudený národný cit k tomu vedie, aby si každý národ oproti druhému rovné právo hájil a ho zastával“ ([10], 157). Vyššie naznačenú neakceptovateľnosť politickej hegemonie medzi národmi v Rakúskej monarchii môžeme nájsť v rozpracovanejšej podobe aj v ďalších príspevkoch Karla Havlíčka a Jána Palárika, napríklad *Článek, o kterém bych si přál, aby jej každý přečetl a rozvážil* a *Otázka národnosti a následovne i literatury pri novom politickom preporodení Uhorska*; in: ([10], 36). Fundament vyššie spomenutej zhody nachádzame v totožnosti osvietencky univerzálnej, individualistickej etiky rovnostárstva, ktorej obsah a zmysel boli pravdepodobne u oboch mysliteľov totožné.

¹⁵ „*Poctivý a rozumný demokrat tedy jest tenkrát radikální, když vidí, že jeho síly dostačí vykořeniti něco aristokratického, nepoctivého a neliberálního; kde ale toto je mu protivné v tak hrubé moci se jeví, že nemožno jest najednou a úplně tuto moc zničiti, tam jest mírný (moderados), to jest on se nepodrobuje této moci, ale hledí ji poznenáhla zeslabiti a konečně nad ní zvítěziti... Řádný demokrat a liberalista nemůže se jinak spokojiti než úplně demokracií a svobodou; on tedy nemůže jen na polovici neb některé části přestati; ale on nemusí všechno chtít najednou, když to možná není, nýbrž vždy jen tolik, co možná dostati a proraziti, a o ostatek opět dále se přičiňuje*“ ([2], 166 – 167).

¹⁶ „*Sám národ slovenský svoje národné práva tuná v Uhorsku cestou ústavnou z piade na piad' svojimi vlastnými silami vydobýjat' si musí. Hic labor, hoc opus! V ústavnom živote každá politická strana, ako vieme, dobýva pôdy a oprávnenosti len toľko, koľko svojimi vlastnými silami vládze; a nakoľko sa rozmáha, natoľko aj viac síl nabýva a s väčšími silami aj viac dobýva... Ale teraz inšie nám neostáva, iba účinkovať s takými silami, aké de praesenti máme, a nasledovne usilovať sa aspoň toľko pôdy zaujať, koľko v prítomných pomeroch zaujať môžeme, aby sme tak aspoň niečo zaujali, ktoré niečo by nám slúžiť mohlo za bázu ďalšieho účinkovania a nových síl nabývania*“ (Nová škola; in: ([10], 116 – 117)).

Liberálna perspektíva slovanskej vzájomnosti a idea federalizácie. Ďalší ideový priesečník medzi Havlíčkom a Palárikom nachádzame v spoločnom uvedomovaní si potreby úzkej politickej a kultúrno-literárnej spolupráce Slovanov pri presadzovaní národných práv.¹⁷ Ich veľmi podobný náhľad na otázku vhodnej podoby slovanskej vzájomnosti a z nej prameniacej spolupráce je tak ďalším dôkazom blízkosti ich filozoficko-politických východísk a cieľov. Havlíček Borovský charakterizuje úlohu slovanskej vzájomnosti v článku *Potreba federace* aj v súvislosti s odstránením problému národnej nerovnoprávnosti. „*Jediný platný prostředek proti tomuto utiskování jest, když se více slabších národů dohromady spojí a jeden druhému pomoc obětuje, tak aby mohly spojenými silami přinutit větší národy ke spravedlnosti a hájit proti nim společně svou svobodu, neodvislost a právo... My tedy nevidíme spásu svou v ničem jiném než ve spojení s ostatními menšími národy slovanskými: totiž se Srby, s Chorváty, se Slovinci, se Slováky, s Moravou, s Rusíny, s Poláky, kteří nyní bez pochyby po trpných zkušenostech přece uznají užitečnost našich zásad. Proto jsme vždy horlili o zachování Rakouska jakožto našeho přirozeného spolku... Dříve neb později musí se Rakousko přece státi spojenými zeměmi slovanskými, a kteří jiní národové zůstanou v našem spolku, budou rovněoprávnění oučastníci našich zákonů a našeho štěstí“ ([2], 200 – 201).*

Pri takejto interpretácii myšlienky slovanskej spolupráce sa tak aj argumentácia v prospech federatívneho usporiadania monarchie u oboch mysliteľov stáva zrozumiteľnejšou a programovo komplexnejšou, aj keď už konkrétna realizácia tejto myšlienky mala u Havlíčka iné kontúry ako u Palárika. Zatiaľ čo Havlíčkova predstava smeruje k vytvoreniu viacčlennej federálnej štruktúry na báze rešpektovania kultúrnej špecifickosti, Palárik považuje za dostatočné riešenie federalizáciu Rakúsko-Uhorskej monarchie, pričom po vzniku takejto dualistickej štruktúry štátu predpokladal vytvorenie širšieho priestoru pre tvorbu lepších podmienok kultúrnej samosprávy v jednotlivých regiónoch.¹⁸ V tejto spojitosti sa obidvaja zhodovali aj v uvedomovaní si negatívneho mocenského vplyvu centralistických viedenských elít.

Realizáciu vyššie deklarovaného cieľa federalizácie monarchie spája Havlíček aj s významom myšlienky slovanskej vzájomnosti ako vhodného sprostredkovateľa pri národných emancipačných snahách slovanských národov v Rakúskej monarchii. Za všetky články, ktoré artikulujú úzku prepojenosť vyššie spomenutých ideí a ich cieľov, spome-

¹⁷ Bližšie sme spomenuli niektoré aspekty ideového prieniku medzi časťou českej a slovenskej elity, konkrétne medzi programom Novej školy, ktorej bol Palárik ideovým spoluzakladateľom, a prístupom Havlíčka Borovského či Palackého a Riegera v kapitole *Zhoda v českej a slovenskej interpretácii slovanskej vzájomnosti* ([7], 813 – 815). Z tohto dôvodu aj tento text reflektujeme ako súčasť širšej dokumentácie filozoficko-politických vplyvov a interakcií medzi českými a slovenskými národovými mysliteľmi v druhej polovici 19. storočia.

¹⁸ V článku *Federace* Havlíček pripomína: „*Náš hlavní důvod, který sme však již mnohdykráte uvedli, jest ten, že každý národ ustavičně po politické samostatnosti touží z přirozeného pudu. Ten přirozený pud rakouských národů musil by nevyhnutelně k rozpadnutí říše vésti. Jenom skrze federální konstituci možná jest dáti rakouským národům tolik samostatnosti, kolik možná bez ujmy střední moci říšské ozeleti, a tak se nahradí národům alespoň z většího dílu všechny výhody samostatnosti ve spojení se všemi výhodami velké a mocné říše. – to jest hlavní důvod federalistů rakouských“ ([3], 182). Porovnaj s Palárikovým textom *Účel Austrie pod centralizmom a dualizmom*; in: ([10], 84 – 108).*

nieme príspevok *Slovanská politika* publikovaný v časopise *Slovan*. Reflektujeme ho ako najzreteľnejší v súvislosti s jeho vnímaním perspektív a cieľov slovanskej vzájomnosti. V zmienenej stati sa dištancuje od takého vnímania idey slovanstva, ktoré by malo viesť k uniformnému politickému a kultúrnemu zjednoteniu Slovanov, a tým k popretiu národných, jazykových a kultúrnych špecifik jednotlivých národov. Toto romantické rezíduum, ktoré za dôležité pokladá rozvoj kultúrnych špecifik vnímal ako podstatný znak myšlienky slovanskej vzájomnosti a vyvodzoval z nej, podobne ako Palárik (kritická úvaha *O vzájomnosti Slovanskej*),¹⁹ eventualitu praktickej kultúrnej a politickej pomoci pri presadzovaní kolektívnych práv a slobôd jednotlivých slovanských národov v rámci už existujúceho štátu. Na nesprávnosť a politické dôsledky interpretácie slovanskej vzájomnosti ako politického panslavizmu, ktorého cieľom je kultúrno-politická unifikácia slovanských národov, upozorňovali obidvaja autori a otvorene sa od takejto reflexie dištancovali. V tomto kontexte vnímania slovanskej vzájomnosti je zrozumiteľný aj ich spoločný náhľad na úlohu Ruska. Ako Karel Havlíček, tak aj Ján Palárik uznávali význam a prínos ruskej kultúry a literatúry vo vzťahu k obidvom formujúcim sa národom. V oblasti politického zápasu o občianske a kolektívne práva však reálnu podporu či inšpiráciu (na rozdiel od konečnej mesianistickej vízie Ľ. Štúra)²⁰ u predstaviteľov ruských politických elít nehľadali. Spoločne chápu upínanie sa časti politickej reprezentácie slovanských národov na potenciálnu politickú podporu z Ruska ako kontraproduktívnu mystifikáciu.²¹ Aj v tomto kontexte sa tak posledná etapa politického myslenia Ľ. Štúra, ktorá nekriticky vyzýva politický, náboženský a kultúrny význam Ruska pri realizácii národnej inštitucionalizácie slovanských národov, javí ako úplné popretie jeho predchádzajúceho národotvorného myslenia. Tento radikálny obrat v jeho chápaní významu vlastnej národnej existencie tak prakticky vyvracia dovtedajší národotvorný program po slovensky hovoriacich elít, ako aj zmysel občiansko-národnej transformácie ľudu.

K zabezpečeniu národných práv má podľa Karla Havlíčka Borovského viesť iný druh slovanskej spolupráce. Jej pravý cieľ a význam vidí vo vzájomnom kultúrnom obohatovaní, v politickej spolupráci a vo vzájomnej pomoci všetkých zúčastnených pri decentralizácii moci. „*Účel naší slovanské politiky jest přivésti všechny západní a jižní kmeny slovanské do spojení a skrze toto spojení pojistiti každému z nich svobodu, samostatnost a rozkvět života národního... Cesta, na které vláda nynější jde, jest centralizace se zdánlivou stavovskou konstitucí a zdánlivou rovnoprávností: cesta naše jest federace*

¹⁹ Pozri *O vzájomnosti slovanskej*; in: ([10], 173 – 192).

²⁰ Komplexnejšie zdokumentovanie vývoja Štúrovho náhľadu na Slovanstvo pozri in: ([15]; [1], 679 – 692; [11], 794 – 802).

²¹ Jan Palárik sa tomuto problému venuje podrobnejšie vo svojej stati *O vzájomnosti slovanskej*, kde okrem iného uvádza, že „*vinou niektorých, vzájomnosť slovanskú nesprávne ponímajúcich Slovanov, rozšírila sa po celej Európe chybná mienka o politickom panslavizme v tom zmysle, akoby snahy Slovanov skutočne k centralizácii ruskej smerovali. Ako mnoho škodilo Slovanom takéto bludné ponímanie vzájomnosti slovanskej, ani opísať sa nedá... A predsa toto nedorozumenie, ktoré nám tak veľmi škodilo, niektorí prihorliví apoštolovia vzájomnosti slovanskej zapríčinili tým, že o sympatiách k Rusom ohnivo hovoriac, často nerozvážnych, alebo nie dosť určitých výrazov užívali, ako oni tie sympatie v politickom zmysle rozumejú“ ([10], 191 – 192). Bližšie k tejto problematike pozri stať *Slovanská vzájomnosť verzus politický panslavizmus*; in: ([7], 808 – 810).*

s opravdivou demokratickou konstitúci a s opravdivou rovnoprávnosťou“ ([2], 321 – 322).

U Jána Palárika obdobne zohráva spolupráca medzi slovanskými národmi v politickej a kultúrno-literárnej sfére dôležitú úlohu pri formovaní spoločenskej klímy vhodnej na postupné presadzovanie a uplatňovanie občianskych práv jednotlivcov a kultúrnych spoločností. Aj on si však plne uvedomoval rozdiely medzi jednotlivými slovanskými národmi vo sfére jazyka, kultúry, vierovyznania či v úrovni osvojenia si občianskej zdatnosti. Z tohto dôvodu Palárik hľadá význam slovanskej vzájomnosti v kontexte intenzívnejšej politickej spolupráce pri zabezpečení spoločného cieľa – národnej rovnoprávnosti. Podobne ako Havlíček aj Palárik sa kriticky vyjadruje o všeslovanskej myšlienke v zmysle vytvorenia jazykovo a politicky jednotnej ríše Slovanov. Odmieta aj Kolárovo ohraničenie slovanskej vzájomnosti iba na sféru literatúry ([10], 183 – 184) a snaží sa definovať jej nový politický obsah, ktorý má jasné spoločenské konzekvencie v rovine osvojenia si občianskeho povedomia a upevnenia národnej osobitosti a životaschopnosti. Slovanská vzájomnosť tak v ich chápaní rozširovala pôvodnú štúrovskú ideu *jednoty odlišného*, ktorá sa vzťahovala na kultúrnu sféru, aj o politický rozmer vzájomnej organizačnej a finančnej spolupráce v jednotlivých národotvorných procesoch slovanských národov.

Záver. Uvedené paralely v politickom myslení Havlíčka a Palárika pri hľadaní najvhodnejšej formy štátneho usporiadania, v spôsobe reflektovania významu občianskej participácie pri tvorbe národného povedomia, v charakterizovaní dôležitosti vzdelávania ľudu v materinskom jazyku, v graduálnej stratégii uskutočňovania politických cieľov zdola, v náhľade na úlohu myšlienky slovanskej vzájomnosti a vo všeobecnosti v predstave o riešení problému národnej nerovnoprávnosti nás vedú k záveru, že filozofický fundament, z ktorého čerpali obidvaja myslitelia, bol podobný. Jeho základy nachádzame v osvietenskom spôsobe myslenia a nazerania na vzťah jednotlivca a spoločnosti, v ktorom bol dôraz kladený na úlohu jednotlivca a jeho emancipáciu. Úroveň existencie jednotlivca, intenzita jeho verejnej aktivity a spoločenský status sa v tomto koncepte odvodzujú najmä od jeho vzdelania, ktoré je predpokladom osvojenia si občianskych zručností. Zároveň však nachádzame v politickom myslení Havlíčka a Palárika prvky nemeckej idealistickej filozofie, ktorá akcentovala význam celku, čo v ich myslení môžeme nájsť v interpretácii hodnoty národa.

Zápas o oslobodenie a pozdvihnutie národa sa tak v ich náhľade úzko spája s rozvojom jednotlivca a s uvedením si hodnoty jeho postavenia v spoločnosti, ktoré sú charakteristické pre liberálne myslenie. V tomto procese sa tak do popredia záujmu elít dostáva proces individualizácie najmä v politickej oblasti. Vytvára sa tým priestor na formovanie občana, ktorého základným statusom je rovnoprávnosť s ostatnými členmi spoločnosti. Osvojenie si občianskych cností vytvára v následnej etape vývoja spoločnosti predpoklad zodpovednejšieho výkonu politickej moci zo strany zvolenej politickej reprezentácie, ako aj jej efektívnej občianskej kontroly. Pri tvorbe inštitúcií liberálno-demokratického zriadenia sa tak súčasne zo strany štátu vytvára priestor na garantovanie prostriedkov potrebných na zvyšovanie politickej vzdelanosti ľudu, bez ktorých je výrazne obmedzená možnosť jednotlivca stať sa plnoprávnym občanom a slobodným človekom v celej šírke vlastnej existencie. Z tohto dôvodu nachádzame u oboch autorov analogickú reflexiu

celku, štátu a spoločnosti ako entít, ktoré nemajú slobodu jednotlivcov príliš determinovať, ale ju tvarovať do formy, ktorá bude vytvárať lepšie predpoklady rozvoja osobnostných daností jednotlivca. Tento individualizačný prízvuk ([5], 48 – 52), ktorý býva politickou činnosťou rôznym spôsobom modelovaný už etablovanými politickými elitami, vytvára paralelne možnosť aktívnejšej a intenzívnejšej politickej participácie. Paradoxom modernizačného procesu, ktorý môžeme pozorovať aj na vývoji Rakúsko-Uhorskej monarchie je to, že súbežne umožňoval vytvárať ako nový národný, tak aj občiansky étos. Na jednej strane tak dochádza k určitej skupinovej homogenizácii, na druhej strane sa však vytvára historicky najširší priestor na individualizáciu čo najväčšieho počtu obyvateľov. Týmto spôsobom sa zároveň modifikuje spoločenská klíma tak, že aktivita napríklad kultúrne definovaných elít vytvára potenciál rozvoja jednotlivých národných spoločstiev. Podľa tejto schémy pristupovali k národotvornému problému aj Havlíček a Palárik, ktorí príležitosť na presadenie národných práv založili na racionalistickej predstave o prospešnosti ideí konštitucionalizmu, občianskej aktivity, kde pri vytváraní súladu medzi záujmami jednotlivca, národa a štátu víťazí princíp rozumu a spravodlivosti. Tento politický program tak predpokladal zo strany vládnucich elít citlivé vyváženie pozitívnych a negatívnych slobôd tak, aby jednotlivci získali príležitosť osvojiť si občianske povedomie a súčasne s ním aj priestor na jeho uplatnenie. V súvislosti s riešením národnej rovnoprávnosti pripomína Karel Havlíček Borovský prospešnosť dvoch hodnôt, spravodlivosti a umiernenosti. „*Spravedlivostí svou v národním ohledu můžeme se my Slované rakouští vždy nad ostatní národy vyznamenati. Mnozí této spravedlivosti, totiž pravé svobodě, nikterak rozuměti nechťejí, oni přejí si svobodu, ale jen pro sebe, jiným nedovolují toho, co sami pro sebe žádají. My ale Slované rakouští, kteří jsme posud vždy byly proti ostatním ve křivdě, zaujímající všude jen druhé neb poslední místo, dovedeme si nyní nejlépe spravedlivě a snášenlivě s ostatními porovnat, zvláště když nic jiného, nic více žádati nebudeme než rovnost, neosobující si přednost*“ ([2], 165).

Napriek tomu, že medzi liberálnym myslením oboch mysliteľov existujú aj ďalšie myšlienkové prieniky, ukončíme komparáciu myšlienkových náhľadov oboch národných priekopníkov liberálneho myslenia konštatovaním, ktoré vyzdvihne ich zmysel pre chápanie špecifickej povahy transformácie politických a kultúrnych reálií vtedajšej spoločnosti. Obidvaja myslitelia sa stali propagátormi potreby nevyhnutných zmien v myslení jednotlivcov, ktoré mali byť viditeľné v osvojení si povedomia občianskych práv. Individuálna skúsenosť a osvojenie si práva na slobodu prejavu, slobodu spolčovania, tlače či voľby mali prispieť nielen k rozvoju kultúrnych špecifik jednotlivých národov na báze rovnoprávnosti, ale aj k upevneniu štátnej integrity. Všetky riešenia vzťahov národnej a občianskej rovnoprávnosti, prednesené Havlíčkom a neskôr Palárikom, tak mali za cieľ zdôrazniť význam myšlienky solidarity a tolerancie v procese transformácie a liberalizácie spoločenských pomerov. Preto modernizácia spoločnosti mala podľa nich povahu zhmotnenia základných občianskych práv a slobôd, ktoré umožňujú v maximálnej možnej miere realizovať ideu rovnoprávnosti ako východiskový bod modelovania spravodlivejšej spoločnosti. Ich dôraz na myšlienku občianskeho liberalizmu, ktorej náplň je určená poli-

tickou aktivitou vyvierajúcou zdola, tak v konečnom dôsledku vytvoril nový politicko-filozofický impulz v procese národnej inštitucionalizácie Čechov a Slovákov.²²

LITERATÚRA

- [1] BAKOŠ, V.: Štúr a Havlíček – dva pohľady na slovanstvo. In: *Filozofia*, 50, 1995, č. 12, s. 679 – 692.
- [2] HAVLÍČEK-BOROVSKÝ, K.: *Dílo II. Pražské noviny, Národní noviny, Slovan*. Praha: Československý spisovatel 1986.
- [3] HAVLÍČEK-BOROVSKÝ, K.: *Duch národních novin*. Praha: Odeon 1971.
- [4] BROCK, P.: *Slovenské národné obrodenie 1787 – 1847*. Bratislava: Kalligram 2002.
- [5] GELLNER, E.: *Jazyk a samota*. Brno: CDK 2005.
- [6] GELLNER, A.: *Nacionalizmus*. Brno: CDK 2003.
- [7] MARTINKOVIČ, M.: Idea slovanskej vzájomnosti v interpretácii predstaviteľov Novej školy. In: *Filozofia*, 60, 2005, č. 10, s. 804 – 818.
- [8] MASARYK, T. G.: *Karel Havlíček*. Praha 1904.
- [9] MONTESQUIEU, CH. –L.: *O duchu zákonů*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk 2003.
- [10] PALÁRIK, J.: *Za reč a práva ľudu*. Zostavil Mikuláš Gašparík. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1956.
- [11] PICHLER, T.: „Západ“ a „Východ“ v etnickom romantizme Ľudovíta Štúra. In: *Filozofia*, 61, 2006, č. 10, s. 794 – 802.
- [12] POMIAN, K.: *Evropa a její národy*. Praha: Mladá fronta 2001.
- [13] UNAMUNO, M.: *Tragický pocit života v ľuďoch a národoch*. Bratislava: ARS STIGMY 1992.
- [14] VÁROSSOVÁ, E.: *Slovenské obrodenecké myslenie*. Bratislava: SAV 1963.
- [15] ŠTÚR, E.: *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií 1993.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/7156/27.

Mgr. Marcel Martinkovič, PhD.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava I
SR
e-mail: cerrt@post.sk

²² To, že ideu rovnoprávnosti reflektovali v úzkom vzťahu so spravodlivosťou, dokazuje aj nasledovná formulácia Jána Palárika. „*Spravodlivosť teda, a zase len spravodlivosť oproti druhým národnostiam, žijúcim v Uhorsku, je jediný spôsob, ktorým sa šťastlivo vykonať môže veľké dielo nového politického preporodu krajiny našej uhorskej... Teraz po desaťročných skúsenostiach úprimnému zmiereniu a chladnému, zdravému rozsudku dajme miesto. Ale tohoto výnimka je vzájomné uznanie a spravodlivosť. Silnejší si nezakladaj, že slabšieho nepotrebuješ, alebo že ti škodiť nemôže, ale prisľuž mu spravodlivosť. Slabší silnejšieho sa neboj, ak u neho spravodlivosť a zákon panovať vidíš. Daj, bože, aby sa na tomto pevnom základe spravodlivosti osnoval pokoj a blahobyť spoločnej našej vlasti uhorskej“ ([10], 39 – 40)!*